

Santiago Segura Munguía

Gramàtica l·latina

SUMARI

PRESENTACIÓ	9
INTRODUCCIÓ	11
PRIMERA PART: FONÈTICA	17
SEGONA PART: MORFOLOGIA	25
TERCERA PART: SINTAXI ELEMENTAL.....	161

SEGONA PART

MORFOLOGIA

29. L'ORACIÓ. Oració gramatical és l'expressió oral o escrita d'un pensament o sentiment per mitjà de la paraula. Aquestes paraules estan relacionades sempre, de manera immediata o mediata, amb un verb, que constitueix la part essencial de l'oració.

30. CLASSIFICACIÓ DE LES ORACIONS. Les oracions gramaticals poden ser simples i compostes.

L'oració simple és la que consta d'un únic subjecte i d'un únic predicat. Hi ha només un verb i expressa un únic pensament:

Puer ludit, 'el nen juga'.

En canvi, a les oracions compostes poden haver-hi diversos subjectes i hi ha diversos predicats; expressen, per tant, diversos pensaments:

Pueri ludunt puellaeque rident, 'els nens juguen i les nenes riuen'.

L'oració simple s'anomena nominal si el seu predicat és un nom, o verbal, si és un verb.

Les oracions nominals consten de subjecte, predicat nominal i verb copulatiu, generalment *sum* ('ésser'), que uneix ambdós elements:

Puer est bonus, 'el nen és bo'.

Les oracions verbals, segons la naturalesa del seu verb, poden ser transitives o intransitives.

Les oracions transitives consten de subjecte, verb transitiu i complement directe:

Filius amat patrem, 'el fill estima el pare'.

Les intransitives consten de subjecte i verb intransitiu. Manquen de complement directe:

Pueri ludunt, 'els nens juguen'.

Les oracions verbals poden ser actives i passives, segons la veu del verb.

Activa: *Puer amat patrem*, 'el fill estima el pare'.

Passiva: *Puer amatur a patre*, 'el fill és estimat pel pare'.

Tenint en compte la manera de considerar l'acció verbal, les oracions es divideixen en enunciatives i afectives.

Les oracions enunciatives (§ 327) es limiten a enunciar o expressar els fets, sense afegir cap matís afectiu. Poden ser:

a) afirmatives: *Miles pugnat*, 'el soldat lluita'.

b) negatives (§ 327, B): *Puer non ludit*, 'el nen no juga'.

c) interrogatives (§ 327, C): *Pater venit?*, 'ha vingut el pare?'.

Les oracions afectives (§ 328) afegeixen a l'enunciat dels fets un matís de desig, temor, decisió, etc. Es divideixen en: exclamatives, desideratives, exhortatives, prohibitives, dubitatives, deliberatives, etc.

Utinam veniat pater, 'tant de bo vingui el pare'.

Patriam defendamus, 'cal que defensem la pàtria'.

Les oracions compostes expressen diversos judicis o pensaments.

Si cadascuna d'aquestes té, per si mateixa, un sentit complet i independent, s'anomenen coordinades:

Pueri ludunt puellaeque rident, 'els nens juguen i les nenes riuen'.

En canvi, si expressen un pensament que, incomplet per si mateix, serveix per completar el sentit d'una altra oració, s'anomenen subordinades:

Cum pueri ludunt, puellae rident, 'quan els nens juguen, les nenes riuen'.

En aquest exemple, l'oració amb el verb *ludunt* expressa simplement una circumstància temporal de l'oració principal.

Tant les coordinades com les subordinades poden unir-se mitjançant conjuncions o per simple juxtaposició (sense conjuncions).

Per a la classificació i l'estudi de les oracions coordinades, vegeu els paràgrafs 331-336. Per a les subordinades, els paràgrafs 337 i següents.

31. ESTRUCTURA DE L'ORACIÓ SIMPLE. Els elements essencials d'una oració simple són el subjecte i el predicat. Subjecte és la persona o la cosa de la qual es diu quelcom; predicat és allò que es diu del subjecte. El predicat és nominal quan allò que es diu del subjecte està expressat per un nom: *Antonius est bonus*, 'l'Antoni és bo'; el predicat nominal, com ja s'ha dit, va unit al subjecte pel verb auxiliar *ésser*. El predicat és verbal quan allò que es diu del subjecte està expressat per un verb: *Antonius venit*, 'l'Antoni va venir'. Els elements secundaris d'una oració són els complements, o paraules que s'afegeixen al subjecte o al verb per completar, ampliar, detallar o concretar el seu significat: 'l'Antoni, el fill d'en Pere, va comprar una casa a Barcelona, l'any passat, per x euros, per al seu fill'. Els elements essencials són 'l'Antoni' i 'va comprar', però 'l'Antoni' està explicat i concretat mitjançant 'el fill d'en Pere', ja que, d'Antonis, n'hi pot haver molts i aquesta pluralitat pot originar confusions; per la seva banda, el verb està completat per

mitjà d'una sèrie de complements: 'una casa' (directe), 'a Barcelona' (complement circumstancial de lloc), 'l'any passat' (complement circumstancial de temps), 'per x euros' (complement circumstancial de preu), 'per al seu fill' (complement indirecte). Així, doncs, els complements del verb són:

A) Directe, que indica la persona o la cosa que és objecte de l'acció verbal; en català es distingeix preguntant 'què?' al verb de l'oració. La resposta és el complement directe: 'Què va comprar l'Antoni?'. Resposta: 'una casa' (complement directe). S'expressa amb l'acusatiu.

B) Indirecte, que indica la persona o la cosa en benefici o perjudici de la qual es fa alguna cosa; expressa, doncs, aquella persona o cosa per a la qual (indicant favor, utilitat, dany, profit o finalitat) es realitza l'acció. S'expressa amb el datiu. Respon a les preguntes 'a qui?' o 'per a qui?': 'Per a qui va comprar l'Antoni la casa?'. Resposta: 'per al seu fill' (complement indirecte).

Pater dat pecuniam filio, 'el pare dona diners al fill'.

C) Circumstancials, que expressen l'instrument, la causa, la manera, la matèria, la companyia, el lloc, el temps, el preu, etc., és a dir, qualsevol de les circumstàncies diverses que poden acompanyar l'acció verbal; generalment s'expressen amb l'ablatiu, encara que en llatí pot fer-se també amb d'altres casos. En català acostumen a anar precedits principalment de les preposicions *a*, *amb*, *de*, *en*, *per*, *sense*, *damunt*, *darrere*.

Pater cum filio venit, 'el pare ve amb el fill'.

Pueri in horto ludunt, 'els nens juguen al jardí'.

Totes tres classes de complements verbals es distingeixen en llatí per les seves terminacions especials (§ § 48 i 50).

A més dels elements essencials i secundaris ja exposats, l'oració pot ser més complexa; el subjecte admet, com a complements aclaridors, substantius, adjectius i, fins i tot, oracions senceres; per la seva banda, aquests complements del subjecte poden admetre nous complements; de la mateixa manera, el verb admet complements en nombre il·limitat, i aquests, al seu torn, poden admetre'n de nous.

32. CONCORDANÇA. És la conformitat dels accidents gramaticals entre les paraules que són membres de les mateixes frases o grups de frases.

Regles elementals:

a) El predicat nominal, quan és adjectiu, concorda amb el subjecte en gènere, nombre i cas; quan és substantiu, només en cas.

Veri amici sunt fideles, 'els veritables amics són fidels'.

b) L'adjectiu concorda amb el substantiu al qual es refereix en gènere, nombre i cas.

Puer est bonus, puella est pulchra, 'el nen és bo, la nena és maca'.

c) El subjecte concorda amb el verb en nombre i persona.

Ego pugno, tu fugis, 'jo lluito, tu fuges'; *pueri ludunt*, 'els nens juguen'.

- d) El pronom relatiu concorda amb la paraula a la qual es refereix (antecedent) en gènere i nombre.

Puer, qui ludit, meus amicus est, 'el nen, que està jugant, és amic meu'.

33. PARTS DE L'ORACIÓ

- A) Principals. Són les que indiquen idees completes en si mateixes: 'casa' indica la idea d'una cosa; 'menjar', la idea d'un acte; 'ai!', 'hola!' equivalen a una expressió de dolor, salutació, etc. Les parts principals, per tant, són: el substantiu, el verb i la interjecció.
- B) Secundàries. Són dependents de les principals i susciten en la nostra ment idees que no existeixen per si mateixes, sinó que per significar alguna cosa s'han de relacionar amb una altra paraula: 'gran', 'blanc', etc. cal referir-les a una cosa, a un arbre, etc.; 'demà', 'ahir' cal referir-les a un verb, per exemple: 'vindré', 'vaig venir'. Són l'adjectiu, el pronom i l'adverbi.
- C) Relatives. Serveixen per unir les paraules o les oracions entre si; són la preposició i la conjunció.

Cal observar que el llatí manca d'article. Així doncs, caldrà suplir-lo en la traducció al català segons ho demani el context: unes vegades s'haurà de traduir el substantiu sense article, d'altres amb l'article determinat o indeterminat: *mensa* = 'taula', 'la taula', 'una taula'. A les gramàtiques, per raons de comoditat, es dona només la traducció amb l'article determinat.

Les parts de l'oració poden ser variables o invariables. Les invariables són les que tenen formes que romanen inalterables, sense cap mena de canvi; són l'adverbi, la preposició, la conjunció i la interjecció. Les variables, en canvi, són aquelles la forma de les quals pot variar perquè estan sotmeses a declinació o conjugació; són el substantiu, l'adjectiu, el pronom i el verb: *rosa, rosae, rosam, rosarum, rosis; bonus, bonum, bonorum, bonis; ego, mei, mihi, me; amo, amas, amat, amaveratis*, etc.

34. ELEMENTS CONSTITUTIUS DE LES PARAULES VARIABLES. Arrel-tema-desinències. Les paraules variables consten d'arrel, afixos i desinències.

- A) Formes sotmeses a flexió nominal (o declinació). Estan constituïdes pel tema i la desinència. Tema és l'arrel pura o augmentada amb sufixos i precedeix immediatament la desinència; és, per tant, allò que resta un cop s'ha tret. Desinència és la lletra o les lletres variables al final d'una paraula que n'indiquen el nombre i el cas: a *mulieris*, per exemple, *mulier-* és el tema; *-is* és la desinència, i en aquest cas ens indica que *mulieris* és un genitiu singular (= 'de la dona').

De vegades no és el mateix la desinència que la terminació, sinó que aquesta és el producte resultant del xoc fonètic de la darrera lletra del tema amb la desinència: *rosa-is* > *ros-is*; *domino-is* > *domin-is*. Per reconèixer el tema cal recórrer al genitiu plural. Quan se separa la terminació *-rum* (a les declinacions primera, segona i

cinquena) o *-um* (a les declinacions tercera i quarta), ens queda el tema: *rosa-rum* (1.ª), *domino-rum* (2.ª), *die-rum* (5.ª), *mari-um* (3.ª), *reg-um* (3.ª), *fluctu-um* (4.ª).

El tema pot equivaler a l'arrel pura, però generalment conté, a més de l'arrel, prefixos i sufixos. L'arrel és l'element comú a tota una família de paraules i expressa el seu significat fonamental: *ora-*, *ora-re*, *ora-culum*, *ora-tio*, *ora-tor*, *ora-torius*, etc. Els prefixos i els sufixos modifiquen, aclareixen, concreten o matisen aquest significat fonamental.

35.

B) Formes verbals (sotmeses a conjugació). En un verb la desinència indica el nombre, la persona i la veu. De la mateixa manera que, a les paraules declinables, les desinències s'uneixen a un tema, quan es tracta d'un verb s'agreguen igualment a un tema, també anomenat radical: *ama-s*, *ama-nt*. Al verb, però, en certs temps i modes, entre el radical i la desinència s'afegeix una lletra o unes lletres que assenyalen el temps i el mode corresponents; són les característiques temporals. Així, doncs, una forma verbal normalment pot descompondre's en: radical – característica temporal – desinència. A *ama-ba-mus*, *ama-* és el radical; *-ba-*, la característica del pretèrit imperfect d'indicatiu; *-mus*, la desinència de la primera persona del plural de la veu activa.

36. LLETRA O CARACTERÍSTICA TEMÀTICA. És la darrera lletra del tema, no modificada fonèticament en unir-se amb la desinència. Als verbs, és la darrera lletra del radical, no modificada per la característica temporal o per la desinència. Exemples: *animo-s*; *consul-em*; *mulier-ibus*; *audi-am*; *ama-re-mus*. És freqüent que aquesta lletra temàtica es contregui amb la desinència: *rosa-is* > *rosis*; *domino-is* > *dominis*; *ama-o* > *amo*; *ama-e-m* > *amem*. D'altres vegades, en entrar en contacte amb la desinència, s'hi assimila de manera total o parcial i, en el primer cas, pot perdre's per simplificació de la consonant doble resultant: *milet-s* > *miless* > *miles*; *reg-o* > *rec-tum*. Sovint es troba emmascarada per un canvi fonètic: *cineR-is* (de *cinis-*; la *r* procedeix d'una *s*, per rotacisme; § § 25; 16 d).

37. ACCIDENTS GRAMATICALS DEL NOM. Els accidents gramaticals del nom són tres: gènere, nombre i cas.

38. GÈNERE. Indica el sexe al qual pertany un ésser, o també el sexe que s'atribueix a un objecte. En llatí, com en català, són tres: masculí, femení i neutre. Com que el llatí manca d'article, no és possible saber per endavant, llevat d'alguns casos, el gènere del substantiu. Malgrat això, poden formular-se algunes regles generals:

1.ª Els substantius acabats en *-um* són neutres; aquests substantius neutres, que manquen en català, són noms de coses.

- 2.ª Són masculins els noms i els oficis d'éssers d'aquest sexe; els dels vents (*Auster* = 'l'austre'), rius (*Sequana* = 'el Sena'), muntanyes (*Esquilinus* = 'l'Esquilí') i mesos (*Ianuarius* = 'gener'). Tanmateix, hi ha alguns noms femenins de muntanyes i rius (*Alpes*, 'els Alps'; *Matrona* = 'el Marne').
- 3.ª Són femenins els noms i els oficis d'éssers de sexe femení; a més, els noms d'arbres (*populus*, 'pollancre'; *fagus*, 'faig'; etc.) i bona part de noms d'illes i ciutats. Malgrat això, són masculins: *iuncus*, 'jonc'; *fungus*, 'fong'; *musgus*, 'molsa'. Són neutres: *robur*, 'roure', i *siler*, 'vimetera'.
- 4.ª Són neutres, entre d'altres, els indeclinables (*fas*, 'lícit'; *nefas*, 'il·lícit'), els noms de lletres (encara que de vegades són femenins); els infinitius i en general les paraules substantivades (*dulce et decorum est pro patria mori*, 'morir per la pàtria és dolç i honorable').
- 5.ª No és imprescindible que un nom tingui el mateix gènere en català i en llatí.

39. NOMBRE. En llatí els nombres gramaticals són dos, igual que en català: singular i plural.

NOTA. A la primitiva llengua indoeuropea hi havia, a més, el nombre dual, conservat en grec. En llatí només en subsisteixen restes aïllades en alguns numerals (*duo*, *ambo*, *viginti*).

40. CAS. Els noms, adjectius i pronoms llatins canvien llurs terminacions per indicar la funció que fan a la frase. Aquesta sèrie de diferents terminacions d'una paraula constitueix la seva declinació o flexió nominal; parlant amb propietat, la paraula *cas* equival a *terminació*. Els casos llatins són sis: nominatiu, vocatiu, acusatiu, genitiu, datiu i ablatiu. El nominatiu i el vocatiu s'anomenen freqüentment casos rectes; la resta, casos oblics.

Les paraules només tenen significat ple dins d'una frase quan es consideren llurs relacions amb la resta. Ara bé, per conèixer aquest valor ple, el català recorre a diversos mitjans: *a*) el lloc que ocupa la paraula a la frase; *b*) les terminacions, si es tracta d'un verb; *c*) les preposicions, si es tracta d'un nom. Aquest darrer procediment és el més important en català. En canvi, com s'acaba de veure, en llatí una mateixa paraula adopta formes diverses: *homo*, *hominis*, *homini*, *hominem*, *homines*, *hominum*, *hominibus*, etc. Aquestes formes tenen terminacions diferents que equivalen, en el nom llatí, a les preposicions del català. Així, doncs, en llatí l'ús de les preposicions no és tan essencial com en català i, de fet, queda reduït a dos casos: acusatiu i ablatiu.

41. VALOR FONAMENTAL DE CADA CAS

- Nominatiu. És el cas del subjecte i del predicat nominal: *puella venit*, 'la nena ve'; *puella est bona*, 'la nena és bona'.
- Vocatiu. S'utilitza per adreçar la paraula a algú o a alguna cosa: *pueri*, *audite*, 'nens, escolteu'.